

سلسله پژوهش‌های فقهی - حقوقی ۱۴

پیوند اعضای بدن انسان

معاونت آموزش قوه قضائیه

دفتر آموزش روحانیون و تدوین متون فقهی - قم

قوة قضاييه، معاونت آموزش
سلسله پژوهش‌های فقهی - حقوقی (۱۴) پیوند اعضای بدن انسان / تدوین و گردآوری معاونت آموزش
قوة قضاييه، دفتر آموزش روحانیون و تدوین متون فقهی - قم: نشر قضا، ۱۳۸۸.

ج ۱۴، ۲۰۸ ص - (نشر قضا، ۲۸۷)

ISBN: 978 - 964 - 534 - 142 - 6 (دوره)

ریال، ۲۵/۰۰۰

ISBN: 978 - 964 - 534 - 153 - 2 (جلد ۱)

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه

۱. پیوند اندامها و یافتها (فقه). ۲. پیوند اندامها، جنبه‌های حقوقی، ۳. مسائل مستحدثه. الف. معاونت
آموزش قوة قضاييه، دفتر آموزش روحانیون و تدوین متون فقهی - قم. ب. عنوان.

۲۹۷/۳۷۹

س ۹/۶/۱۹۸۱ BP

۱۳۸۸

۱. هدف از تهیه این مجموعه، بررسی فقهی - حقوقی پیوند اعضای بدن انسان، ارتقای دانش فقهی فضا و ایجاد
زمینه پژوهش‌های کاربردی دیگر است.
۲. معاونت آموزش قوة قضاييه از هرگونه نقد و نظر نسبت به محتوای این کتاب استقبال می‌کند.
۳. کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر محفوظ و متعلق به معاونت آموزش قوة قضاييه می‌باشد و نقل هرگونه مطلب با
ذکر منبع بلامانع می‌باشد.

نشر قضا

قوة قضاييه
معاونت آموزش

عنوان: سلسله پژوهش‌های فقهی - حقوقی (۱۴) پیوند اعضای بدن انسان

محقق: عزیز فیضی طالب

بازبینی و کنترل نهایی: محمد اسماعیل بیگی

استخراج و کنترل استقتانات: غلامرضا آشوری

کنترل منابع: محمود رضایی

حروف‌چینی و صفحه‌آرایی: سید علی پارچینی

مدیر نشر: محسن سلم‌آبادی

ناشر: نشر قضا

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: الهادی

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه بها: ۲۵/۰۰۰ ریال چاپ نخست: قم - بهار ۱۳۸۸

نشانی: تهران - خیابان حافظ شمالی، نشر کتابان ممیه، ساختمان شماره ۳ قوه قضاييه - معاونت آموزش قوة قضاييه

تلفن: ۴۰ - ۸۸۹۳۳۳۳ (۰۲۱) فاکس: ۸۸۹۲۳۴۷ (۰۲۱)

تلفن دفتر قم: ۲۹۱۶۰۶۶ (۰۲۵۱) فاکس: ۲۹۳۱۹۳۳ (۰۲۵۱)

پایگاه اینترنتی: www.law-training.ir

پست الکترونیکی: Emil:info@law-training.ir

فهرست

۱۱	.....	مقدمه
۱۵	.....	پیشگفتار
۱۹	.....	بخش نخست: کلیات
۲۱	.....	فصل نخست: مختصری از پیشینه پیوند اعضا
۲۱	.....	۱. روایات
۲۳	.....	۲. پیوند اعضا در ایران
۲۴	.....	۳. پیوند اعضا در خارج از کشور
۲۶	.....	۴. پیشینه قانونی پیوند اعضا در ایران
۲۷	.....	۵. پیشینه قانونی پیوند اعضا در کشورهای غربی
۲۷	.....	۵-۱. آمریکا
۲۸	.....	۵-۲. انگلستان
۲۸	.....	۵-۳. آلمان

۲۹	۶. پیشینه قانونی پیوند اعضا در کشورهای اسلامی.....
۲۹	۶-۱. عربستان.....
۲۹	۶-۲. مصر.....
۳۰	۶-۳. کویت.....
۳۰	۶-۴. سوریه.....
۳۰	۶-۵. اردن.....
۳۱	فصل دوم: تعاریف و مفاهیم.....
۳۲	آشنایی با مفاهیم و اصطلاحات.....
۳۲	۱. حق.....
۳۳	۲. حکم.....
۳۳	۳. ملکیت.....
۳۴	۴. مراتب مالکیت.....
۳۵	۵. مال از دیدگاه فقه، اقتصاد و حقوق.....
۳۵	۶. مرگ، مرگ مغزی.....
۳۶	۶-۱. مرگ از دیدگاه فقه.....
۳۷	۶-۲. علایم مرگ از دیدگاه روایات.....
۳۹	۶-۳. مرگ از دیدگاه پزشکی.....
۴۰	۶-۳-۱. علایم مرگ از دیدگاه پزشکی.....
۴۱	۶-۳-۲. نشانه‌های بالینی شخص متوفی.....
۴۱	۶-۴. مرگ مغزی.....
۴۱	۶-۵. علایم مرگ مغزی.....
۴۲	۶-۶. نتیجه‌گیری.....
۴۴	۷. اعضای رئیسه و معیار آن.....

فصل سوم: مالکیت اعضای بدن انسان	۴۷
۱. انسان ملک خدا است	۴۸
۱-۱. دلیل قرآنی	۴۸
۲-۱. دلیل روایی	۴۹
۲. تفویض حق انتفاع از اعضای بدن به انسان	۴۹
۱-۲. دلیل قرآنی	۴۹
۲-۲. دلیل روایی	۵۰
۳-۲. دلیل عقلی	۵۲
۴-۲. نتیجه گیری	۵۲
فصل چهارم: قطع عضو	۵۵
۱. اهداف برداشت عضو	۵۶
۲. بررسی ادله موافقان و مخالفان	۵۷
۱-۲. نظریه مخالفان	۵۸
۲-۲. ذکر اجمالی دلایل مخالفان	۵۸
۳-۲. بررسی مستند دلایل	۵۹
۴-۲. نقد و بررسی دلایل مخالفان	۶۴
۵-۲. استدلال موافقان (قاعده ضرورت، اهم و مهم و حفظ نفس محترم)	۷۵
۶-۲. نتیجه گیری	۷۶
۳. نتیجه گیری نهایی	۷۶

۷۹	بخش دوم: بررسی موضوعات مبتلابه در پیوند اعضا
۸۰	پیشگفتار
۸۱	فصل نخست: موضوعات مورد بررسی
۸۲	۱. مالیت داشتن اعضای بدن
۸۴	۱-۱. بررسی فتاوا و نظریات
۸۶	۱-۲. نتیجه
۸۷	۲. مالکیت بر عین یا حق انتفاع
۸۸	۲-۱. بررسی فتاوا و نظریات
۸۹	۲-۲. نتیجه
۸۹	۳. خرید و فروش و اهدای اندام بدن
۹۱	۳-۱. بررسی فتاوا و نظریات
۹۴	۳-۲. نتیجه
۹۵	۴. وصیت به اهدای عضو
۹۷	۴-۱. بررسی فتاوا و نظریات
۱۰۰	۴-۲. نتیجه
۱۰۱	۵. سرنوشت عضو قطع شده بر اثر اجرای حد
۱۰۴	۵-۱. بررسی فتاوا و نظریات
۱۰۸	۵-۲. نتیجه
۱۰۹	۶. سرنوشت عضو قطع شده بر اثر اجرای قصاص طرف
۱۱۱	۶-۱. بررسی فتاوا و نظریات
۱۱۳	۶-۲. نتیجه

۷. وصیت شخصی که در شرف اعدام است نسبت به اهدای یا فروش اعضای بدن.....	۱۱۵
۷-۱. بررسی فتاوا و نظریات.....	۱۱۷
۷-۲. نتیجه.....	۱۱۹
۸. محل مصرف پول حاصل از فروش یا اهدای عضو یا جسد.....	۱۲۰
۸-۱. بررسی فتاوا و نظریات.....	۱۲۸
۸-۲. نتیجه.....	۱۳۰
۹. برداشت عضو (اندام) و تأخیر در اجرای حکم.....	۱۳۱
۱۰. مرگ مغزی و برداشت عضو (اندام).....	۱۳۴
۱۰-۱. بررسی فتاوا و نظریات.....	۱۳۹
۱۰-۲. نتیجه.....	۱۴۳
۱۱. دیه برداشت (قطع) عضو.....	۱۴۳
۱۱-۱. موجبات ضمان.....	۱۴۴
۱۱-۲. برداشت عضو از انسان زنده.....	۱۴۵
۱۱-۳. بررسی فتاوا و نظریات.....	۱۴۶
۱۱-۴. برداشت عضو از میت.....	۱۴۸
۱۱-۵. بررسی فتاوا و نظریات.....	۱۵۱
۱۱-۶. نتیجه.....	۱۵۵
۱۲. حدود اختیارات اولیای میت نسبت به جسد.....	۱۵۶
۱۲-۱. بررسی فتاوا و نظریات.....	۱۵۸
۱۲-۲. نتیجه.....	۱۶۱

۱۳. نقش اضطراب در برداشت عضو از میت ۱۶۱
- ۱۳-۱. بررسی فتاوا و نظریات ۱۶۲
- ۱۳-۲. نتیجه ۱۶۴
۱۴. تشریح کالبد معدومین مسلمان ۱۶۵
- ۱۴-۱. بررسی فتاوا و نظریات ۱۶۶
- ۱۴-۲. تحلیل و نتیجه گیری ۱۷۰
۱۵. اختیار ولی فقیه در برداشت عضو از میت ۱۷۱
- ۱۵-۱. بررسی فتاوا و نظریات ۱۷۴
- ۱۵-۲. تحلیل و نتیجه گیری ۱۷۷
- فصل دوم: قانون پیوند اعضا و آیین نامه اجرایی آن ۱۷۹
۱. قانون پیوند اعضای بیماران فوت شده یا بیمارانی که مرگ مغزی آنان مسلم است (مصوب ۱۳۷۹/۱/۱۷) ۱۷۹
۲. آیین نامه اجرایی قانون پیوند اعضای بیماران فوت شده یا بیمارانی که مرگ مغزی آنان مسلم است مصوب ۱۳۸۱/۲/۲۵ هیأت وزیران با اصلاحات بعدی ۱۸۱
- فصل سوم: استفتائات مربوط به خرید، فروش، وصیت و اهدای عضو بدن برای پیوند ۱۸۵
- کتابنامه ۲۰۳

مقدمه

امروزه با توجه به رشد سریع علوم، جامعه‌ای می‌تواند جایگاه مناسبی در بین جوامع داشته باشد که با رهروان قافله علم و دانش هماهنگ باشد و جامعه‌ای دارای رشد، توسعه و توان می‌باشد که نیروی انسانی متخصص و محقق بیشتری در جهت تولید علم در ابعاد گوناگون داشته باشد. عقب ماندگی علمی و فرهنگی معضلی است که کشورهای جهان سوم با آن دست و پنجه نرم می‌کنند و باعث تسلط قدرت‌های استعماری بر آنان شده است. در این کشورها تحقیقات اهمیت و ضرورت چندانی ندارد و کمترین بودجه را به این امر اختصاص می‌دهند.

با پیروزی انقلاب اسلامی ایران به رهبری حضرت امام خمینی علیه السلام، انقلابی عظیم در آحاد جامعه به وجود آمد و مردم به خودباوری رسیدند و تحرک چشم‌گیری در جهت رشد علمی جامعه آغاز شد و هر روز نیز در حال گسترش است و امروز با هدایت‌های امام گونه رهبر فرزانه انقلاب حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (دامت برکاته) و با اعلام نهضت نرم‌افزاری و تولید علم، شتاب بیشتری به خود گرفته است و می‌رود که در صورت حمایت همه جانبه مسؤولان و با همت بلند اندیشمندان و محققان و نهادهای

شدن تحقیقات و اختصاص بودجه‌های کافی به این امر در زمانی نه چندان دور کشور اسلامی ما نیز در زمره پیشروان قافله علم و دانش قرار گیرد و عظمت از دست رفته خود را باز یابد؛ البته آنگاه تحقیقات اثربخش و قابل عرضه در مجامع علمی داخل و خارج خواهد بود که بنیادین، نو و در حوزه‌های مختلف مورد نیاز جامعه باشد.

بدون شک از جمله حوزه‌هایی که با توجه به نوپا بودن نظام اسلامی و دور بودن فقه امامیه در قرن‌های گذشته (در بعد مسائل حکومتی) از متن جامعه، نیاز به تحقیق و پژوهش دارد، حوزه قضا می‌باشد؛ چرا که امروزه دستگاه قضایی و قضات در جریان رسیدگی به پرونده‌ها نظر به ابهام، اجمال، نقص و تعارض قوانین با مجموعه‌ای از سؤال‌های بی‌پاسخ مواجه هستند که پاسخ آنها را در قوانین مدون نمی‌یابند و از این رو است که قانون‌گذار در همان ابتدای پیروزی انقلاب با توجه خاص اقدام به تصویب اصل ۱۶۷ قانون اساسی کرد که مقرر می‌دارد: «قاضی موظف است کوشش کند که حکم هر دعوا را در قوانین مدون بیابد و اگر نیابد با استناد به منابع معتبر اسلامی یا فتاوی معتبر، حکم قضیه را صادر نماید و نمی‌تواند به بهانه سکوت یا نقص یا اجمال یا تعارض قوانین مدونه از رسیدگی به دعوا و صدور حکم امتناع ورزد.» و لذا دستگاه قضایی کشور در جهت تحقق هرچه بهتر خواست قانون‌گذار در سال ۱۳۷۶ اقدام به تأسیس مرکز تحقیقات فقهی قوه قضاییه نمود - که در سال ۱۳۸۳ بخش وسیعی از وظایف آن به عهده دفتر آموزش روحانیون و تدوین متون فقهی گذاشته شد - تا هم در جهت تهیه پاسخ سؤال‌های روزمره قضات با انجام پژوهش و استفتا از مراجع معظم تقلید اقدام نماید^۱ و هم در موارد لازم با انجام تحقیقات بنیادین در راستای ابهام‌زدایی از

۱. تحقیقات انجام شده در این راستا تاکنون در سیزده جلد با عنوان مجموعه نظریات مشورتی فقهی

در امور کیفری و حقوقی به چاپ رسیده است.

قوانین و ارائه پیشنهاد نسبت به اصلاح قوانین اقدام نماید و هم در تهیه متون آموزشی مناسب فعالیت کند که با توجه به عنایت حضرت حق و پشتیبانی مسؤولان محترم قوه قضائیه خصوصاً حضرت آیت الله هاشمی شاهرودی (دام عزه) رئیس معظم قوه قضائیه و کمک‌های بی‌دریغ حضرت حجت الاسلام والمسلمین جواهری (زید عزه) معاون محترم آموزش قوه قضائیه در این قسمت نیز تحقیقات به عمل آمده با عنوان سلسله پژوهش‌های فقهی - حقوقی تنظیم گردید که در چندین جلد چاپ و به جامعه علمی و حقوقی کشور تقدیم می‌شود. آنچه پیش رو دارید چهاردهمین جلد از این مجموعه با عنوان «پیوند اعضای بدن انسان» می‌باشد.

اشاره به چند نکته بایسته است:

۱. هدف از انتشار این مجموعه ارتقای دانش فقهی علاقمندان به ویژه قضات محترم، آشنایی بیشتر با مبانی فقهی قوانین و تسهیل جریان سیاست‌های کلی قوه قضائیه است.

۲. پژوهش‌های انجام شده در این مجموعه بر اساس طرح‌های تحقیقاتی مصوب قوه قضائیه در مرکز تحقیقات فقهی که زیر مجموعه معاونت آموزش و تحقیقات قوه بود، انجام شده و در دفتر آموزش روحانیون و تدوین متون فقهی بازمینی، اصلاح و چاپ شده است. آرا و نظریات محقق محترم، لزوماً دیدگاه معاونت آموزش قوه قضائیه و دفتر آموزش روحانیون و تدوین متون فقهی نمی‌باشد.

۳. مجموعه حاضر از اولین کارهای انجام شده به صورت گسترده می‌باشد که طبعاً با نقص‌هایی همراه خواهد بود؛ لذا از همه اندیشمندان و صاحب‌نظران تقاضا می‌شود با پیشنهادها و انتقادهای سازنده خویش ما را در ادامه این مسیر برای عرضه کارهای بهتر یاری نمایند.

در پایان، زحمات محقق ارجمند این نوشتار، جناب آقای عزیز فیضی طالب را ارج می‌نهم و توفیق بیشتر ایشان را خواستاریم.

از تمامی همکاران معاونت آموزش قوه قضاییه و دفتر آموزش روحانیون و تدوین متون فقهی قم که در آماده‌سازی و چاپ این مجموعه نقش داشته‌اند نیز تقدیر و تشکر می‌شود.

سعدالله قلی‌پور

مدیرکل دفتر آموزش روحانیون

و تدوین متون فقهی - قم

پیشگفتار

«فَنَ اِيَاهَا فَكُنَمَا اِحْيَا النَّاسِ جَمِيعًا»^۱

از آن جا که جامعه و زندگی اجتماعی همواره با افراط و تفریط همراه است و در بین مردم افرادی هستند که پای از گلیم خویش بیرون می‌نهند، باید میزانی باشد که اعمال و رفتار افراد را در جامعه سنجید و معیار این سنجش قانون است. اسلام که کلیات آن در کتاب خدا وجود دارد و سنت به عنوان توضیح و تکمیل آن، دو منبع گرانقدر هستند که عقل به کمک ملکه اجتهاد قوانین مورد نیاز جامعه در هر زمان و مکان را استنباط می‌کند. البته اجماع نیز اگر کاشف از رأی معصوم باشد می‌تواند منبع سومی برای استنباط احکام به شمار آید.

قوة قضاییه با توجه به رسالت عظیم خود که ایجاد عدالت و اعطای اطمینان خاطر به توده‌های مردم است، در این زمینه هر جا با خلأ قانونی مواجه شود، بر آن است که حکم مسأله را از منابع فقهی استنباط کند و به شکل قانون تدوین و برای تصویب، تقدیم قوة

مقننه کند؛ زیرا قوه قضاییه مرجع رفع تظلمات است و اصل ۱۶۷ قانون اساسی قاضی را موظف کرده است «کوشش کند حکم هر دعوا را در قوانین مدونه بیابد و اگر نیابد با استناد به منابع معتبر اسلامی یا فتاوی معتبر، حکم قضیه را صادر نماید و نمی تواند به بهانه سکوت یا نقص یا اجمال یا تعارض قوانین مدونه از رسیدگی به دعوا و صدور حکم امتناع ورزد.»

با این فرض، با وجود آزای مختلف و تعدد مراجع و صاحبان رأی، رویه های متفاوت در دستگاه قضایی ایجاد می شود و نوعی ناهماهنگی پدید می آید، اما اگر همین آرا و نظریات یا استنباط ها به صورت قانون درآید، قاضی با طیب خاطر و با سرعت هرچه تمام تر رأی صادر می کند و از پیدایش رویه های مختلف و انباشته شدن پرونده ها جلوگیری می شود.

با توجه به پیشرفت علم پزشکی، پیوند اعضا به صورت یک مسأله روزمره در آمده است و در صورت پیدایش اختلاف و مراجعه به قاضی در این زمینه، قانون خاصی وجود ندارد، به همین دلیل نه پزشک می تواند با طیب خاطر و آرامش به وظیفه خود عمل کند و نه قاضی بدون دغدغه خاطر به صدور رأی می پردازد. بنابراین، در صورت فراهم شدن زمینه قانون مند شدن این روند و تعریف شدن آن، چه بسا خانواده هایی شادی از دست رفته را باز یابند و بیماران زیادی از نعمت سلامت برخوردار شوند.

با توجه به جامعیت اسلام و این که هیچ موضوعی نیست مگر این که حکم آن در اسلام آمده است، باید حکم مسأله را از راه های متعارف یافت و بساط یک معضل قضایی را در هم پیچید.

هدف تحقیق

در این تحقیق برآنیم تا اولاً زمینه‌ای فراهم آید که پیوند اعضا بتواند شکل قانونی به خود بگیرد و خلأ قانونی موجود پر شود. در همین راستا پیشینه موضوع از لحاظ پزشکی و حقوقی در کشورهای اروپایی و اسلامی را نیز یادآور خواهیم شد. البته مستحده بودن مسأله اقتضا می‌کند که تحقیق از عیب و نقص عاری نباشد؛ زیرا چنین موضوعاتی پیشینه ندارند و چه بسا از صفر شروع شده و تا رسیدن به مرحله کمال راهی دور و دراز در پیش دارند. سرانجام به بررسی یک سری از موضوعات مربوط به بحث می‌پردازیم.

فرضیه‌های تحقیق

شکی نیست که برای یافتن پاسخ پرسش‌های تحقیق باید سراغ منابع احکام تشیع رفت و یکی پس از دیگری را پشت سر نهاد و در صورت نیافتن پاسخ، به قواعد فقه و اصول فقه گذری داشت که بلکه از این رهگذر به مقصد رسید. در بحث پیوند اعضا، می‌توان گفت که انسان فی الجمله در اعضا و جوارح خود حقی دارد، اما دامنه اعمال آن تا حدودی مشخص نیست که باید محدوده آن را تعیین کرد. دیه که از پیامدهای قطع عضو برای پیوند می‌باشد، اصل بر ثبوت آن است مگر این که دلیل خاصی از قبیل وصیت یا رضایت اهداکننده عضو آن را منتفی کند.

در بحث پیوند اعضا، ممکن است هدف پیوند و یا شرایط و جو حاکم بر مسأله در حکم تأثیر بگذارد، مثلاً نجات نفس محترم شرایط را به گونه‌ای مهیا کند که از باب ضرورت، قطع عضو میت یا شخص زنده، مشروع بنماید.

در زمینه تأسیس اصل برای قطع عضو، هر چند اصالة الاباحه را در پیش روی خود داریم، اما با توجه به دلایلی از قبیل «لاضرر و لا ضرار»، «لا تلقوا بأيديكم الى التهلكه» و... جایی برای اجرای آن نمی ماند و بنابراین، باید سراغ مجوز و دلیلی برویم که بتواند بر «لاضرر» و... حاکم باشد.

امید است در طی این راه ناهموار، خداوند سبحان ما را دستگیر باشد و اهل فن ما را از ارشاد و راهنمایی محروم نکنند.